

«ВІТЧИЗНА – СВЯТИНЯ СЕРЦЯ І ДУМКИ ...»

Анотація. Статтю присвячено розгляду патріотичного виховання молоді як першочергового завдання розвитку і функціонування освітньої системи в Україні крізь призму спадщини В. Сухомлинського. Актуальність зазначеної проблеми зумовлено як складними соціально-економічними та історико-політичними процесами в країні, так і незгасаючою цінністю теоретико-практичних здобутків видатного українського педагога, спрямованих на розкриття необхідності виховання особистості, здатної здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати свою громадянську позицію, бути патріотом своєї Батьківщини. Ідеї і думки В. Сухомлинського слугують орієнтиром тих змін, які мають сьогодні відбуватися як у змісті патріотичного виховання підрастаючого покоління, так і у практичних напрямках його реалізації в усіх соціальних інститутах, ґрунтуючись на духовному багатстві народу, його мудрості, звичаях і традиціях, народній педагогіці.

У дослідженні показано, що В. Сухомлинський глибоко обґрунтував і практично перевіряв педагогічні умови виховання людини-громадянина, людини-патріота. В. Сухомлинський своєю практичною діяльністю довів, що реалізація патріотичного виховання, виховання любові до Батьківщини здійснюється через прищеплення основ моральності в сім'ї, що проявляється у піклуванні про дітей, батьків і старших членів родини; пошані та любові до батьків, побудові гармонійних стосунків поколінь; демократизмі відносин; повазі до прав дитини і старших; відповідальності за інших; спільності духовних інтересів; культі праці; дотриманні народних звичаїв, традицій тощо. Для підвищення якості виховного впливу всіх соціальних інститутів на становлення й розвиток у дітей громадянських і патріотичних почуттів усвідомлення ними духовної єдності поколінь В. Сухомлинський уважав за необхідне: удаватися до виховних засобів, що сприяють розвитку у дітей потягу до героїчного та величного; якомога повніше використовувати потенціал виховної дії патріотичних ритуалів і традицій, присвячених героїчним подіям у житті нашого народу; заповнити життя дитини доступними для її віку різновидами громадської діяльності; з раннього віку відкривати перед дитиною через навколишню природу ті джерела, які посилюють почуття любові до Батьківщини.

Ключові слова: Батьківщина, патріотичне виховання, особистість, педагогічна умова, сімейна моральність, виховний засіб, соціальний інститут.

Патріотичне виховання молоді – першочергове завдання державної стратегії в Україні. Соціально-економічні, політичні процеси, що відбуваються в країні, активізують необхідність виховання особистості,

здатної здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати свою громадянську позицію, бути патріотом своєї Батьківщини.

За визначенням відомого українського вченого М. Ярмаченка, патріотизм «...звичайно називається любов'ю до батьківщини, яка включає: піклування про інтереси та історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни, співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства, повага до історичного минулого вітчизни, і успадкованих від нього традицій; прив'язаність до місця проживання /до міста, села, області, країни в цілому» [4, с. 356].

Загалом українські дослідники виокремлюють щонайменше три різновиди патріотизму: етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого етносу, його мови, культури й історії; територіальний патріотизм, що ідентифікує себе з певною місцевістю, ландшафтом, кліматом тощо; державний патріотизм як головна мета виховання у дітях державницького, громадянського світогляду [3, с. 634].

Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів, її територіальної цілісності.

Сьогодні в Україні надто складна ситуація: окуповано Крим, борються за мирне життя жителі окремих районів Донецької і Луганської областей. Історія нашої держави, немов та людська доля, має і часи щастя, і часи смутку.

В історії кожного народу є звершення, перемоги, досягнення й героїчні сторінки, що становлять основу національної гордості, і представники кожного народу, кожної нації мають чим пишатися. Пишаємося і ми своєю країною, її історією. Історія нашого народу має героїчні і трагічні, щасливі та нещасливі сторінки на певному етапі свого розвитку.

Переконані, кожен із нас навіть у глибині душі не міг подумати, що буде жити в часи, коли повсюди лунають слова: «війна», «окупація», «військова операція»... Вони так несподівано і непрохано увірвалися у наш словниковий запас, вони звучать з екранів телевізорів, не сходять із газетних шпальт, їх чути з вуст дітей, дорослих, відомих політиків та громадських діячів. Ніхто ніколи не думав, що війна прийде в нашу Україну, що в синій українській землі будуть летіти ворожі снаряди. Як не прикро, але все це сталося. Історія нібито знову перевертає сторінку назад, ніби екзаменує молоду незалежну Українську державу на зрілість.

Ураховуючи події, що історично склалися і складаються в Україні на початку XXI ст., слід більше уваги приділити вихованню в учнів любові до своєї Батьківщини. Саме сьогодні патріотизм, почуття відповідальності, чесності, гідності, відданості, доброти мають складати основу національно-патріотичного виховання дітей та молоді України. У цьому нам, беззаперечно, допоможе звернення до спадщини В. Сухомлинського, в якій питання патріотичного виховання, формування почуття любові до

Батьківщини є змістовою константою його багатоаспектної теоретичної спадщини і практичного досвіду.

На сучасному етапі розбудови національної освіти вчені, вчителі-практики, педагоги України все більше вивчають праці В. Сухомлинського. І це закономірно: ідеї, думки, рекомендації відомого фундатора педагогічної науки випробувані життям. Актуальними і значущими сьогодні стали погляди вченого на патріотичне виховання дітей та молоді.

Його праці давали, дають і будуть давати відповіді на найскладніші питання розвитку нашої держави, науки, освіти. До його робіт звертається не одне покоління як вітчизняних, так і зарубіжних науковців – корифеїв сухомлиністики – О. Савченко, О. Сухомлинська, покоління науковців незалежної України – Л. Заліток, О. Петренко, О. Сарасва та інші. Усі вони єдині в тому, що тема Батьківщини червоною ниткою пронизує обґрунтовану ним дитиноцентричну концепцію виховання, основу якої становить любов до дітей.

В. Сухомлинський наголошує, що завдання педагога «полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія... Усі ці джерела мають бути відкриті перед дитиною постійно – з перших кроків її свідомого життя» [6, с. 97].

Учений наголошував, що головною справою патріотичного виховання є формування в учнів любові до рідної країни, що здійснюється насамперед сім'єю, безпосереднім соціальним оточенням через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань. За В. Сухомлинським, саме виховна робота в сім'ї сприяє соціалізації дитини, формує її як майбутнього громадянина своєї країни, основою чого є любов до Батьківщини. Він наполягав на тому, щоб спочатку сім'я, потім сім'я разом зі школою використовували в роботі з дітьми всі джерела, які живлять любов до Батьківщини, починаючи з любові до дитини, до батьків та інших членів родини, місця, де вона народилася та зростала. А тому вчений так часто асоціював поняття «Мати» і «Батьківщина».

В. Сухомлинський ставить перед педагогами й батьками завдання, щоб «... тисячі найтонших ниток пов'язували особистість із Вітчизною...», «... від кожного дитячого серця до великого й безсмертного – до народу, до його невичерпної духовної культури», «... Азбука патріотичного виховання полягає в тому, – наголошує В. Сухомлинський, – щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя. У кожної людини повинен бути рідний куточок, який став би незабутнім спогадом про найдорожче, – без цього немає людини, немає її морально-емоційного й естетичного коріння, немає свіжого вітерцю, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» [9, с. 134].

В. Сухомлинський неодноразово відмічав, що «святиня серця і думки» – наша Вітчизна – фіксується в пам'яті й серці кожної людини,

розумом і серцем пізнається й осягається з того часу, коли вона починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ. Він був глибоко переконаний, що від самого народження назавжди в життя кожного з нас входить «... рідний куточок, що втілює в собі живий образ нашої Вітчизни. Сенс нашого патріотичного ставлення полягає в тому, що цей куточок на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожен із нас почався...» [9, с. 167].

І особливо важливим, на думку В. Сухомлинського, є те, що ці думки педагога повинні донести так до свідомості дитини, щоб «кожний юнак, кожна дівчина дорожили святинєю серця і думки, бережно несли її у своєму серці, щоб Батьківщина була для кожного тим яскравим світлом, яке осягає все інше, щоб бачення навколишнього світу і – головне – бачення самого себе було тільки в цьому світлі...» [7, с. 146].

В. Сухомлинський неодноразово зауважував, що школа є центральним і головним місцем формування патріотичних почуттів і переконань. Саме в школі – «світоті розуму», «духовній колісці народу», «вогнищі духовного життя народу» – формується у молодого покоління висока патріотична свідомість, почуття любові до своєї Батьківщини, пошана до видатних вітчизняних історичних діячів, готовність до виховання громадянських і конституційних обов'язків.

Аналіз спадщини В. О. Сухомлинського загалом засвідчив, що патріотичне виховання включає в себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти.

Патріотичне виховання молоді відбувається через формування поваги до чинного законодавства й засад демократичної, правової держави, до української історії, пам'яток культури.

В. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що виховання молодого покоління на кращих прикладах життя борців за становлення української державності є одним із найважливіших способів формування історичної пам'яті.

Учений своєю практичною діяльністю доводив єдність патріотичного виховання з моральним. За своєю важливістю категорія моралі стане ключовою в його педагогічній системі. Непересічну роль батьків, учителів, дорослих у моральному вихованні дітей В. Сухомлинський обґрунтовує тим, що кожен соціальний інститут виховного впливу (сім'я, школа, громадські об'єднання) має великі можливості і завдання для ефективного розвитку моральних якостей і поведінки дитини. Особливу відповідальність за розвиток моральності з перших днів народження дитини покладає на сім'ю.

На основі численних прикладів із практики виховання дітей (за допомогою казок «Про народження людини», «Про Людину-Пустощівт», легенд «Хто найкращий майстер на землі» тощо) учений у праці «Як виховати справжню людину» доводить, що основні моральні настанови та постулати закріплюються в свідомості й поведінці дітей, якщо батьки спираються на особливості та можливості розвитку психіки у дошкільному віці. Навпаки, несформовані й незакріплені у ранньому дитинстві моральні

правила життя та поведінки ускладнюють подальший процес морального виховання особистості в наступних вікових періодах.

Кожна його праця пронизана ідеєю про те, що саме моральні цінності є основою патріотичного виховання: «На мою думку, дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей – святинь нашої ідеології, нашої Батьківщини, нашої історії, нашого народу. Сутність духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе в світі моральних цінностей, з малих років відчуває себе сином Батьківщини» [9, с. 159].

В. Сухомлинський уважав сім'ю важливим складником соціальної структури суспільства і віддавав належну роль сім'ї у вихованні громадянина країни. Стабільність, демократизм, гуманізм і моральний клімат суспільства, на його думку, багато в чому залежить саме від сім'ї, етичних норм і правил поведінки, які панують у родині. Він підкреслював, що сім'я – першооснова, де «... шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [11].

Для підвищення якості виховного впливу всіх соціальних інститутів на становлення й розвиток у дітей громадянських і патріотичних почуттів, усвідомлення ними духовної єдності поколінь В. Сухомлинський уважав за необхідне:

– удаватись до виховних засобів, що сприяють розвитку у дітей потягу до героїчного та величного, а саме: розповіді, екскурсії, походи, зустрічі з ветеранами, організація пошукової роботи, створення Кімнати Слави та Скорботи, ведення Книги Пам'яті. Ідея відданості й вірності Батьківщині, стверджував педагог, стає переконанням тільки тоді, коли Батьківщина постає перед дитиною героїчною і прекрасною. Багаторічний досвід виховання став для вченого основою висновку: «Від того, як ставиться людина в роки свого дитинства, отрочтва, юності до героїчного подвигу свого народу, який урятував світ від загрози рабства, залежить увесь її духовний світ, особливо ставлення до суспільних інтересів...» [7, с. 142];

– якомога повніше використовувати потенціал виховної дії патріотичних ритуалів і традицій, присвячених героїчним подіям у житті нашого народу, зокрема Дня Перемоги, «Дня Слави», дня визволення від німецько-фашистських загарбників села, району, області. «Від того, як ставиться людина в роки дитинства до героїчного подвигу своїх батьків і дідів, – наголошував у цьому зв'язку В. Сухомлинський, – залежить її моральне обличчя, ставлення до суспільних інтересів, до праці на благо Батьківщини» [8, с. 265];

– заповнити життя дитини доступними для її віку різновидами громадської діяльності, як-от: участь у суспільно-корисних справах, у

здійсненні актів милосердя, турботи про близьких, допомога членам сім'ї по господарству тощо. «Громадянська зрілість... стає реальністю тільки тоді, коли в роки ранньої юності є міцна ідейно-громадянська основа духовного життя колективу – життя в світі ідей» [9, с. 446];

– з раннього віку відкривати перед дитиною через природу ті джерела, які посилюють почуття любові до Батьківщини. Йдеться про включення дітей у світ природи завдяки таким формам роботи, як: прогулянки дітей у лісі, на луку, річці, колгоспному полі, під час яких дитина вчиться мислити, міркувати, розуміти, усвідомлювати доцільність законів розвитку природи. Осмислення її гармонії та краси, що формує в свідомості дитини образ Батьківщини-матері, має бути хвилюючим, принадним і красивим. «Тільки за таких обставин у пам'яті дитини залишається глибокий слід патріотичного бачення країни», – говорить В. Сухомлинський [10, с. 436].

Наше дослідження засвідчило, що В. Сухомлинський глибоко обґрунтував і практично перевірив педагогічні умови виховання людини-громадянина, людини-патріота. Передусім він виходив із того, що патріотичне виховання ґрунтується на духовному багатстві народу, його мудрості, звичаях і традиціях, народній педагогіці. Його неосяжна спадщина, життя, діяльність підтверджують, що українці завжди відзначалися піклуванням про дітей, батьків і старших членів родини; пошаною до прашурів; взаємною любов'ю до батьків, злагодою та довірою до членів родини; гармонією стосунків поколінь; демократизмом взаємин; повагою до прав дитини і старших; відповідальністю за інших; гармонією батьківського і материнського впливу у вихованні дітей; спільністю духовних інтересів; культом праці; дотриманням народних звичаїв, охороною традицій тощо.

В. Сухомлинський своєю практичною діяльністю довів, що реалізація патріотичного виховання, виховання любові до Батьківщини здійснюється на позакласних заходах, виховних годинах, уроках мужності, годинах спілкування, уроках доброти, в процесі волонтерських рухів. Чільне місце в такій роботі посідає краєзнавство, особливо проведення екскурсій «місцями пам'яті».

За образним висловом ученого, «краєзнавча стежинка, йдучи якою, людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя», веде її протягом усього її життя від любові до свого рідного краю «малої» Батьківщини й переростає в любов до «великої» Батьківщини – України.

Такими є основні ідеї, думки, рекомендації, поради великого педагога, світлої, мудрої людини; дійсного громадянина-патріота країни щодо патріотичного виховання дітей та молоді. Немає сумніву в тому, що їх використання допоможе батькам, вчителям, вихователям глибше усвідомити важливість, сутність і шляхи виховання любові до Батьківщини – України.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка та психологія. – 1997. – № 1. – С. 144.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 367 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України, головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Педагогічний словник / АПН, Ін-т педагогіки // відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 356 с.
5. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – К., 1996. – С. 24–25.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 55–206.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 7–279.
8. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 403–637.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 1976. – С. 149–416.
10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 1977. – С. 283–582.
11. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 5. – 1976. – С. 436–440.
6. Sukhomlynskyi V. O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [The problems of raising a fully developed personality] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. – U 5 t. – K.: Radianska shkola, 1976. – T.I. – 1976. – S. 55-206. (in Ukrainian)
7. Sukhomlynskyi V.O. Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] / V.O.Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. – U 5 t. – K.: Radianska shkola, 1977. – S. 7-279. (in Ukrainian)
8. Sukhomlynskyi V. O. Metodyka vykhovannia kolektyvu [The method of education colective] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. – U 5 t. – K.: Radianska shkola, 1976. – T.I. – 1976. – S. 403-637. (in Ukrainian)
9. Sukhomlynskyi V. O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to educate a real human being] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. – U 5 t. – K.: Radianska shkola, 1976. – T.2. – 1976. – S. 149-416. (in Ukrainian)
10. Sukhomlynskyi V. O. Narodzhennia hromadianyna [The birth of a citizen] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. U 5 t. – K.: Radianska shkola, 1977. – T.3. – 1977. – S. 283-582. (in Ukrainian)
11. Sukhomlynskyi V. O. Moralni tsinnosti simi [Moral values of a/family] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory. U 5 t. – K: Radianska shkola, 1976. – T .5. – 1976. – S. 436-440. (in Ukrainian)

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Boryshevskiy M.I. Dukhovni tsinnosti v stanovlenni osobystosti – hromadianyna [Spiritual values in the formation of the individual citizen] / M. Y. Boryshevskiy // Pedagogika ta psykholohiia. – 1997. – №1. – S.144. (in Ukrainian)
2. Honcharenko S. Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary] / S. Honcharenko. – K. : Lybid, 1997. – 367 s. (in Ukrainian)
3. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education] / Akad. ped. nauk. Ukrainy, holovnyi red. V. H. Kremen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s. (in Ukrainian)
4. Pedagogichnyi slovnyk [Pedagogical dictionary] / APN, In-t pedagogiki // vidp. red. M. D. Yarmachenko. – K. : Pedagogichna dumka, 2001. – 356 s. (in Ukrainian)
5. Sukhomlynska O. V. Suchasni tsinnosti u vykhovanni: problemy, perspektyvy [Modern values in education: problems and prospects] / O. V. Sukhomlynska // Shliakh osvity. – K.,1996. – S. 24-25. (in Ukrainian)

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению патриотического воспитания молодежи в качестве первоочередной задачи развития и функционирования образовательной системы в Украине сквозь призму наследия В. Сухомлинского. Актуальность данной проблемы обусловлена как сложными социально-экономическими и историко-политическими процессами в стране, так и неугасаемой ценностью теоретико-практических достижений выдающегося украинского педагога, направленных на раскрытие необходимости воспитания личности, способной осуществлять самостоятельный ценностный выбор, определять свою гражданскую позицию, быть патриотом своей Родины. Идеи и мысли Сухомлинского служат ориентиром тех изменений, которые должны сегодня происходить как в содержании патриотического воспитания подрастающего поколения, так и в практических направлениях его реализации во всех социальных институтах, основываясь на духовном богатстве народа, его мудрости, обычаях и традициях и народной педагогике.

В исследовании показано, что В. Сухомлинский глубоко обосновал и практически проверил педагогические условия воспитания человека-гражданина, человека-патриота. В. Сухомлинский своей практической деятельностью доказал, что реализация патриотического воспитания, воспитания любви к Родине осуществляется через привитие основ нравственности в семье, что проявляется в заботе о детях, родителях и старших членах семьи; уважении и любви к родителям, построении гармоничных отношений поколений; демократизме отношений; уважении к правам ребенка и старших, ответственности за других; общности духовных интересов; культе труда; соблюдении народных обычаев,

традиций и тому подобное. Для повышения качества воспитательного влияния всех социальных институтов на становление и развитие у детей гражданских и патриотических чувств, осознанию ими духовного единства поколений. Сухомлинский считал необходимым: прибегать к воспитательным средствам, способствующим развитию у детей тяги к героическому и величественному; полнее использовать потенциал воспитательного воздействия патриотических ритуалов и традиций, посвященных героическим событиям в жизни нашего народа; заполнить жизнь ребенка доступными для его возраста разновидностями общественной деятельности; с раннего возраста открывать перед ребенком через окружающую природу те источники, которые усиливают чувство любви к Родине.

Ключевые слова: Родина, патриотическое воспитание, личность, педагогическое условие, семейная нравственность, воспитательное средство, социальный институт.

Summary. The article is devoted to the patriotic education of youth as a priority the development and functioning of the educational system in Ukraine through the prism of Sukhomlinsky's heritage. The urgency of this problem due to a complex socio-economic and historical-political processes in the country and netgateway valuable of theoretical and practical achievements of outstanding Ukrainian pedagogue, aimed at disclosure of the necessary education of the individual capable of independent value choices that determine their civil position, to be a patriot of his homeland. Анотація

Sukhomlinsky's ideas and opinions. serve as a guideline of the changes that have to happen today as in the content of patriotic education of the younger generation, and practical directions for its implementation in all social institutions, based on the spiritual wealth of the people, his wisdom, customs and traditions, folk pedagogy.

It is proved that V. Sukhomlinsky deeply grounded and practically tested pedagogical conditions of education of a person, a citizen, a man, a patriot. V. Sukhomlinsky in his practical activity proved that the implementation of patriotic education, upbringing love to Motherland is instilling the foundations of morality in the family, which is manifested in the care of children, parents and elders; respect and love to the parents, constructing a harmonious relationship of generations; democratic relations; respect for the rights of the child and the elders, responsibility for others; the community of spiritual interests; the cult of work; the observance of national customs, traditions and the like. To improve the quality of the educational impacts of all social institutions on the formation and development of civil and Patriotic feelings

To improve the quality of the educational impacts of all social institutions on the formation and development of civil and Patriotic feelings, the realization of the spiritual unity of generations. Sukhomlinsky considered necessary: to use educational means promoting the development of the children thrust to heroic and glorious; to fully use the potential educational impact of patriotic rituals and traditions, dedicated to heroic events in the life of our

people; to fill a child's life is available for her age varieties of social activities; from an early age to expose the child through the nature of those sources which enhance the sense of love of country.

These are the main ideas, opinions, recommendations of V. Sukhomlinsky on patriotic education of children and youth. There is no doubt that their use will help parents, teachers, educators to be aware of the importance, nature and ways of love for the Motherland - Ukraine.

Key words: Motherland, patriotic education, personality, pedagogical conditions, family morality, educational tool, social institution.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016

Р. В. Павелків

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЯВИЩА ТА КОМПОНЕНТА МОРАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглянуто основні напрями дослідження феномена «емпатія». З'ясовано, що емпатія як соціально-психологічне явище є однією з найважливіших характеристик емоційної сфери, важливою складовою гармонійного розвитку особистості та визначає рівень її морально-етичного розвитку. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння поняття емпатії та емпатійності в руслі вітчизняних та зарубіжних досліджень. Емпатійна спрямованість розглядається як прояв емпатійних переваг, як вибір особистістю тих об'єктів, тих сфер життєдіяльності, стосовно яких, у першу чергу, виникають емпатійні переживання суб'єкта, і де найбільш яскраво виявляється індивідуальна своєрідність емпатії. Встановлено, що емпатія виникає і формується у процесах взаємодії, спілкуванні, в основі яких лежить механізм усвідомленої чи неусвідомленої ідентифікації. Зазначено, що розвиток емпатії проходить від нижчих інстинктивних форм до вищих соціальних почуттів і зумовлюється соціальним впливом, а також системою виховних впливів. Констатовано, що в формуванні емпатії виділяють етапи, котрі найтіснішим чином пов'язані з розвитком усієї особистості людини, а в ній найбільш безпосередньо – із системою ціннісних орієнтацій, яка в людини складається. Доведено, що вияв емпатії і її форма залежать як від природних особливостей особистості, наприклад, темпераменту, загальної чуттєвості, так і від умов виховання, життєдіяльності людини, її емоційного досвіду.

Ключові слова: емпатія, емпатійність, емпатійний процес, емпатійна взаємодія, емпатійні переживання, особистість, моральна сфера.

Постановка проблеми. У житті людини дуже важливо вміти розуміти почуття інших – це джерело благополучного спілкування,